

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра цивільного, господарського та екологічного права

Вибіркова навчальна дисципліна:

Корпоративне право

Тема 1.

Поняття та предмет корпоративного права

професор кафедри ЦГЕП

Лектор:

доктор юридичних наук, професор Чабаненко М.М.

Розробники: Чабаненко М.М.

Для студентів напрямів підготовки:

Доступне для завантаження на сайті кафедри:

для магістрів спеціальності 081 «Право»

<https://do.nmu.org.ua/course/view.php?id=6876>

План лекції:

1. Поняття та юридична природа корпоративних відносин
2. Джерела корпоративного права
4. Суб'єкти (учасники) корпоративних відносин

Література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, N 17, ст.112.
5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
6. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
7. Щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Верховний Суд; Лист від 06.02.2007 № 1-5/218 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_218700-07.
8. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
9. Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні: навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. ВербаСидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 412 с.
10. Корпоративне право: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання) О. І. Харитонова, Л. І. Галупова. - Одеса : Фенікс, 2019.-108 с.

Вступ

Україна вступила в етап докорінного реформування економіки на ринкових засадах та створення громадянського суспільства. Одним із головних завдань нашої держави сьогодні є її інтеграція до європейського та світового співтовариства, тому особливо важливого значення набувають питання відповідності вітчизняного корпоративного права європейським стандартам та адаптування його до законодавства ЄС. Як відомо, сучасне корпоративне законодавство незалежної України бере свій початок від прийняття Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р.^[1] Прийняття цього акта викликало бурхливий розвиток «корпоративного» руху.

Поширення корпоративної форми підприємництва обумовлено тими перевагами, які вона має порівняно з індивідуальною підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, а саме: завдяки можливостям акумулювання у власності господарських товариств значних обсягів капіталу, об'єднання наукового та інженерного потенціалу, забезпечення стабільності господарської діяльності незалежно від змін у складі учасників товариства.

З часу прийняття основного корпоративного закону (1991 р.) в регулюванні корпоративних відносин нагромадилось чимало спірних, невирішених проблем, особливо у зв'язку з розбіжностями та суперечностями, викликаними неузгодженістю норм Цивільного, Господарського кодексів України та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, громадських формувань» від 15 травня 2003 р.

Сучасне корпоративне право України являє собою заплутаний та суперечливий конгломерат нормативних приписів, результатом яких є відсутність визначеності практично у будь-якій сфері регулювання»^[2]. Не відзначається послідовністю й господарська і судова практика в застосуванні норм корпоративного законодавства, що в цілому негативно позначається на захисті корпоративних прав та інтересів самих товариств та їх учасників.

[1] Корпоративне право: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання) О. І. Харитонова, Л. І. Галупова. - Одеса : Фенікс, 2019.-108 с.

1. Поняття та юридична природа корпоративних відносин і корпоративного права

Корпоративні відносини народилися у зв'язку з реформуванням економіки України, закріпленням в основоположних нормативних актах прав і свобод людини, в тому числі права на створення юридичної особи та права на зайняття підприємницькою діяльністю шляхом створення різного виду юридичних осіб.

Корпоративні правовідносини визнані в Україні як вид суспільних відносин, які врегульовані нормами права і на сьогодні розвиваються. А суспільні відносини, які за своїм предметом є відносинами по управлінню майновими комплексами (компаніями) у самому загальному вигляді, слід вважати корпоративними.

Корпоративне право слід розглядати як **цивільно-правовий інститут**, який входить до предмета регулювання цивільного права, але особливості цих суспільних відносин визначають їх внутрішню диференціацію і потребують відповідного правового регулювання. Для регулювання корпоративних відносин застосовується **цивільно-правовий метод регулювання** – метод юридичної рівності сторін.

В *Господарському кодексі України* дається визначення корпоративних відносин, відповідно до якого **під корпоративними відносинами** слід розуміти відносини, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Зазначений нормативний акт закріплює визначення і корпоративних прав. Відповідно до ч. 1 ст. 167 ГК під **корпоративними правами** слід розуміти права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Корпоративне правовідношення – це вид цивільного правовідношення, в основі якого лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що володіють ознаками юридичних осіб, змістом яких є так звані корпоративні права, та які виникають на підставі певних юридичних фактів, а саме: участі в установчому договорі, вступі в кооператив, придбанні права власності на частку, акції тощо.

Ознакою корпоративних відносин є те, що вони виникають у зв'язку з управлінням капіталами на відміну від відносин зобов'язальних, що опосередковують оборот майна.

Щодо поняття **корпоративного права як підгалузі законодавства**, то слід відзначити відсутність одностайності в поглядах науковців на це питання. Аналіз поняття «корпоративне право» необхідно починати із розгляду його як права об'єктивного та права суб'єктивного. ***В об'єктивному розумінні корпоративне право** – це система юридичних норм, що регулює певну групу суспільних відносин.* [1]

Суб'єктами корпоративних відносин є фізичні та юридичні особи в тій мірі, в якій вони мають право бути засновниками (учасниками) організацій. **Предметом регулювання** – є група суспільних відносин, яка виникає в зв'язку з реалізацією суб'єктивного цивільного права на створення юридичної особи. До елементів будь-якого цивільного правовідношення входить і **юридичний факт**, на підставі якого воно виникає. Моментом виникнення корпоративного правовідношення є *особливий юридичний факт – реєстрація юридичної особи*. Підставою для розмежування підприємницьких і непідприємницьких організацій є *категорія суб'єктивного корпоративного права, яким володіють лише учасники підприємницьких організацій*.

Отже, суб'єктами корпоративних відносин є будь-які особи, що на підставі певних юридичних фактів стають учасниками юридичних осіб корпоративного типу. В такій якості можуть виступати суб'єкти цивільного права, які наділені відповідною дієздатністю. Це – фізичні особи, юридичні особи, територіальні громади, держава.

[1] Корпоративне право: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання) О. І. Харитонова, Л. І. Галупова. - Одеса : Фенікс, 2019.-108 с.

2. Джерела корпоративного права

Поняття і види джерел корпоративного права. Комплексність корпоративного законодавства припускає наявність певного ядра, навколо якого відбувається регулювання корпоративних відносин у всіх їхніх проявах. Цим ядром є норми цивільного права, що містяться в ЦК і становлять інститут юридичних осіб.

Особливої значущості набувають норми публічного права в регулюванні діяльності АТ. Так, Закон «Про акціонерні товариства» приписує обов'язковий щорічний аудит, звітування, розкриття інформації тощо. В Україні, крім вказаного, з корпоративним законодавством також безпосередньо стикується та деякою мірою перетинається приватизаційне законодавство, банківське, страхове та інвестиційне законодавство. Це слідує з того, що існують три групи АТ, для яких у спеціальному законодавстві можуть передбачатися особливості правового регулювання: а) АТ в сферах банківської, страхової й інвестиційної діяльності; б) АТ, створені на базі організацій агропромислового комплексу, і в) АТ, утворені на основі приватизованих державних і комунальних підприємств.

Отже, корпоративне законодавство є комплексним, ядром якого є нормативноправові акти, що містять цивілістичні норми – насамперед ЦК. До того ж воно припускає різнорівневе регулювання: на рівні законів та підзаконних нормативноправових актів і на локальному рівні.

Цивільний та Господарський кодекси України як основні джерела корпоративного права.

Цивільний та Господарський кодекси, сфери регулювання яких багато в чому співпадають, одночасно регулюють правове становище господарських товариств та зокрема відносин, що складаються в процесі їх створення, діяльності та припинення. В ЦК цьому присвячені статті 84, 87-100, 104-162, а в ГК – статті 56-60, 64-66, 79-92 та деякі інші.

На відміну від ЦК, який не використовує термінології, пов'язаної з поняттям корпорацій, а тому і не надає окремого регулювання відносинам, що складаються з їх участю (корпоративним відносинам), в ГК таке регулювання міститься. В ст.167 ГК дається визначення корпоративних прав і корпоративних відносин, а в статтях 168- 172 врегульовуються корпоративні права держави та особливості їх реалізації.

Таке становище викликає чимало непорозумінь навколо не тільки застосовності до регулювання корпоративних прав і відносин ЦК, а й співвідношення такого регулювання з ГК.

Корпоративні відносини *не є господарсько-виробничими відносинами*, які ч. 5 ст. 3 ГК позначає як майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності, оскільки різняться суб'єктний склад цих відносин та їхня сутність.

Учасники (акціонери) не є суб'єктами господарювання і сутність корпоративних відносин, що складаються між учасниками та корпорацією, полягає абсолютно не в господарюванні.

Не можна віднести корпоративні відносини й до *організаційно-господарських*, якими згідно ч. 6 ст. 3 ГК є відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю, знов-таки внаслідок плутанини в суб'єктному складі та сутності відносин.

Не можна вважати корпоративні відносини і *внутрішньогосподарськими*, оскільки останні згідно з ч. 7 ст. 3 ГК складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання та суб'єктом господарювання з його структурними підрозділами.

Учасники (акціонери) ж в якості суб'єктів цих відносин не позначені.

Навпаки, *цивілістична природа корпоративних відносин очевидна*, якщо піддавати їх аналізу з класичного підходу до цього з позицій цивілістики. Так, вони побудовані на *дозвільному підході* до їх регулювання, адже законом передбачається цілий спектр можливостей врегулювання на локальному рівні тих чи інших їх аспектів. *Майнова самостійність* учасників корпоративних правовідносин знаходить свій прояв у тому, що в кожного з учасників є свій об'єкт прав – акція або частка в статутному капіталі, щодо яких вони можуть здійснювати звичайні функції як і з будь-яким іншим об'єктом цивільного права – продавати, заповідати тощо; а в корпорації свій об'єкт прав – майно.

Право на захист також має аналогічні прояви в корпоративних відносинах як в цивільних.

Наявною є й *рівність* учасників корпоративних правовідносин, для яких законом передбачаються рівні критерії виникнення, зміни чи припинення у них корпоративних прав.

Все наведене вище переконливо свідчить про *цивілістичну природу корпоративних відносин* і тому, попри відсутність в ЦК «корпоративної» термінології, вони регулюються цим Кодексом. Це стосується прав учасників господарських товариств та порядку їх здійснення. Наявність же регулювання корпоративних прав і корпоративних відносин в ГК не свідчить про їх особливу, окрему від цивілістичної, природу.

Закони та інші нормативно-правові акти.

Корпоративне законодавство в Україні складається з:

- законодавства, яке регулює правовий статус підприємницьких товариств і порядок управління ними;
- законодавства про приватизацію;
- законодавства, яке регулює діяльність АТ на фондовому ринку як емітента;
- законодавства, яке регулює інвестиційну діяльність;
- законодавства про економічну конкуренцію;
- законодавства про банкрутство;
- податкового законодавства.

Локальні корпоративні акти як джерела корпоративного права.

Крім законів та підзаконних нормативно-правових актів, джерелами корпоративного права є внутрішні, локальні акти, в яких містяться корпоративні норми. Вони називаються по різному: корпоративні нормативно-правові акти або локальні акти, локальні нормативні акти, внутрішні акти. Це викликане розумінням корпоративних норм як норм внутрішніх (внутрішньо корпоративних, внутрішньо організаційних, внутрішньо фірмових).

Витоки локального регулювання лежать у площині приватного права.

Суб'єкти корпоративних відносин (які за своєю природою є цивільно-правовими) наділяються можливістю врегулювати відносини між собою як в договірному порядку, так і шляхом прийняття локальних корпоративних актів. При цьому можна зважити на три моменти – автономність, диспозитивність і дозвільність, які мають безпосередній зв'язок із саморегулюванням.

Отже, автономність локального регулювання та його зв'язок з диспозитивністю правового регулювання характеризують локальне корпоративне регулювання як таке, що має похідний характер від централізованого правового регулювання.

Підстави корпоративної нормотворчості лежать в площині дозволів, які надаються корпораціям законом. При всій прийнятності найбільш широкого ступеня свободи для локального корпоративного регулювання, тим не менше, має залишитися неспростовним вплив держави на ці процеси, через установлення чітких, обґрунтованих та розумних меж такого впливу. Це і будують загальні дозволи, заборони, рекомендації.

Дозвільність локального регулювання полягає не в тому, що корпоративні норми приймаються остільки, оскільки вони допускаються законом, а в можливості їх прийняття по мірі необхідності та якщо недоречність цього прямо не впливає з закону (наприклад, якщо закон однозначно врегульовує певні питання). [1]

[1] Корпоративне право: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання) О. І. Харитонова, Л. І. Галупова. - Одеса : Фенікс, 2019.-108 с.

ЦК та закони “Про акціонерні товариства”, «Про господарські товариства») навіть приблизно не визначають того кола питань, з приводу яких мають прийматися локальні корпоративні акти. Але традиційно до них відносять установчі документи (статут або засновницький договір) та інші внутрішні документи товариств.

Останніми можуть бути регламент загальних зборів, положення про мандатну комісію, наглядову раду, правління, виплату дивідендів, заочне голосування тощо.

Види цих актів і потреба в них визначаються вищим органом юридичної особи. Водночас закон може містити обов’язкові вимоги до локальних актів корпорацій. Це, наприклад, стосується статуту з зазначенням того, які положення він має містити (ст. 88, 143, 154 ЦК, ст. 4 Закону «Про господарські товариства»). Поряд із цими положеннями в статутах можуть бути й багато інших на розсуд самої корпорації.

Потреба в локальних корпоративних нормах або доцільність їх прийняття виникають з наступних підстав: (1) для уточнення та конкретизації норм законів, встановлення механізмів їх реалізації, (2) для запровадження інших моделей регулювання корпоративних відносин порівняно з передбаченими в законі, наскільки це припускається законом, або в них фіксується обрання однієї з альтернативних моделей, (3) для заповнення прогалів в законодавстві, (4) внаслідок спеціальних приписів законодавства про передання тих чи інших питань в компетенцію недержавним організаціям – для їх належного здійснення, що потребує відповідного регулювання.

Корпоративний звичай, рекомендаційні та судові акти як джерела корпоративного права.

Для корпоративних відносин важливе значення мають не тільки державне та локальне регулювання, а й неписані правила, соціальні норми і культура ділових стосунків.

Особливістю регулювання цих відносин є те, що значний вплив на них здійснюють Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням ДКЦПФР від 11 грудня 2003 року № 571, в яких досить специфічною є правова природа. З одного боку, вони не мають сили нормативно-правового акту і являють собою рекомендаційний акт, який містить рекомендації щодо якісного та прозорого управління акціонерним товариством відповідно до міжнародних стандартів. А це сприймається як необов'язковість його до застосування.

В інших країнах застосовується й такий спосіб використовувати необов'язкові норми: правилами біржової торгівлі, затвердженими на конкретних біржах, встановлюється вимога, щоб кожна компанія, акції якої котуються на ній, встановила (прийняла) і розкрила кодекс (правила) ведення своїх справ та етики для директорів та посадовців відповідно до принципів корпоративного управління.

Одночасно до біржі швидко доводяться будь-які відмови від цього. При цьому заохочується повідомлення про всяку незаконну або неетичну поведінку посадовців корпорації. Сайт кожної компанії, акції якої котуються на фондовій біржі, має включати інформацію про застосування нею кодексу/правил ведення справ та етики. Також про це компанії мають повідомляти у своїх річних звітах Державній комісії з цінних паперів.

На корпоративне управління здійснюються вплив і загальносвітові процеси, в які так чи інакше опиняється втягнутою наша держава, хоча б тому, що національні корпорації співпрацюють з іноземними, зокрема, через інвестування останніх в акції українських корпорацій, шляхом укладення інших цивільно-правових договорів, за якими реалізується або набувається товар на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це обумовило використання й Принципів корпоративного управління, запропоновані ОЕСР, іноді їх називають навіть Кодексом корпоративного управління, що також являють собою рекомендовані правила (soft law), та Директиви ЄС.

Важливе значення для корпоративних відносин, їх вдосконалення та надійності механізмів реалізації корпоративних прав має *судова практика*. Залишаючи осторонь дискусію про можливість віднесення судової практики до кола джерел права та її порівняння з прецедентами, слід зацентрувати увагу на актах судової влади, насамперед узагальненнях судової практики та постановах Пленуму Верховного Суду України, листах Вищого господарського суду України. Вони приймаються вищими судовими інстанціями з метою забезпечення одноманітності в застосуванні корпоративного законодавства на підставі проведення узагальнень, виявлення типових недоліків та надання рекомендацій.

Необхідність у цих актах викликана недостатньою законодавчою врегульованістю корпоративних відносин, недосконалістю формулювань положень нормативноправових актів, наявністю колізій у зазначеній сфері, що призводять до неоднакового тлумачення та застосування судами корпоративного законодавства.

Названі фактори є причиною численних помилок при розгляді судами корпоративних спорів, високої питомої ваги скасованих та змінених судових рішень, що викликає потребу у напрацюванні єдиної судової практики.

На судову практику істотно вплинуло внесення Законом від 15 грудня 2006 р. № 483-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» змін до п. 4 ч. 1 ст. 12 Господарсько-процесуального кодексу України, якими розширено юрисдикцію господарських судів шляхом віднесення до їх підвідомчості (підсудності) справ, що виникають з корпоративних відносин. Для практики вагомими стали Рекомендації президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10. 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів».

3. Суб'єкти (учасники) корпоративних відносин

Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин.

По-перше, учасниками корпоративних відносин виступають юридичні особи та засновники (учасники) господарських організацій якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

По-друге, учасниками корпоративних відносин є не будь-які господарські організації, а лише ті, які утворюються у договірному порядку шляхом реалізації суб'єктами цивільного права своїх засновницьких прав. Наслідком створення такої організації є виникнення у засновників корпоративних прав.

Корпорація як вид юридичних осіб, безумовно, є самостійним щодо її засновників (учасників) суб'єктом цивільних правовідносин, який володіє усіма ознаками притаманними юридичній особі, а саме: самостійною майновою відповідальністю, здійсненням своїх прав та обов'язків через органи юридичної особи.

Правовий статус суб'єктів цивільних відносин як учасників корпоративного права можна визначити за різними критеріями, але визначальними є: 1) мета та завдання юридичної особи; 2) організаційно-правова форма; 3) правовий режим майна.

Більшість вітчизняних науковців до юридичних осіб корпоративного типу відносять підприємства, які володіють такими ознаками:

- союз осіб;
- наявність складочного капіталу;
- спільна мета.

Згідно з ч.1 ст.83 ЦК юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та інших формах, встановлених законом. У свою чергу товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі (абз. 2 ч. 2 ст. 83 ЦК). Проте така класифікація торкається тільки товариств, і жодним чином не зачіпає установ чи інших різновидів юридичних осіб.

Правова підстава виникнення юридичних осіб – засновницьке волевиявлення у вигляді правочину чи адміністративного акту. При цьому юридичні особи приватного характеру створюються на основі правочину і як би «для себе», а юридичні особи публічного права – на підставі адміністративного акту і «для всіх».

Отже, до юридичних осіб корпоративного типу належать усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових та особистих прав, який прийнято називати корпоративним правом.

Таким чином, корпорація виступає узагальнюючою організаційно-правовою формою корпоративних відносин в межах однієї організації. Тому її не слід ототожнювати тільки із наявністю складочного капіталу та сукупності учасників. З позиції майнового обороту корпорація має за мету задоволення суспільних інтересів в особі конкретних індивідуумів (учасників) шляхом централізації капіталу та об'єднання зусиль. [1]

Засновники та учасники підприємницьких товариств.

Засновники та учасники господарських товариств є безпосередніми суб'єктами корпоративних відносин. Для подальшого їх встановлення слід звернутися до термінології, яка охоплюється даними поняттями, чинного законодавства, наукових джерел та судової практики, що сформувалася у зв'язку із їх застосуванням.

У ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» наведено коло осіб, які можуть виступати «учасниками» та «засновниками» господарських товариств. Підприємства, установи та організації, які стали учасниками товариства, не ліквідуються як юридичні особи. Іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України.

[1] Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні: навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. ВербаСидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 412 с.

Згідно із ч. 1 ст. 114 ЦК *учасниками корпоративних правовідносин можуть виступати суб'єкти цивільного права – фізична або юридична особи*. Слід відзначити, що в ЦК відсутнє застосування такого поняття, як «засновник», а в ГК – й саме визначення цих понять.

Щодо судової практики, то у п. 1.1. рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» вказується на такий склад сторін корпоративного спору: 1) учасник (акціонер, засновник) господарського товариства, в тому числі такий, що вибув, та товариство або 2) учасники (акціонери, засновники) господарського товариства у спорі між ними, пов'язаному зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням цього товариства (п. 4 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України). До виключної компетенції господарських судів відносяться справи у спорах між учасниками (акціонерами, засновниками) господарського товариства та господарським товариством, пов'язані з реалізацією та захистом корпоративних прав.

Учасником (засновником) може виступати саме підприємницьке товариство, зокрема, коли йдеться про створення дочірніх підприємств. Юридичні особи у своїй діяльності керуються статутом, а тому вони можуть виступати учасниками товариства в разі, якщо таке право передбачене їх статутами, і законодавство не встановлює щодо цього явних обмежень чи заборон. Філії та представництва не є юридичними особами, але й вони можуть бути суб'єктами корпоративних правовідносин.

Відповідно до частин 5 і 6 ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» товариства можуть набувати майнових та особистих немайнових прав, вступати у зобов'язання, виступати в суді та третейському суді від свого імені. Причому придбання часток (акцій), активів інших господарських товариств має здійснюватися з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції.

Отже, *учасниками корпоративних відносин є і господарські товариства, які набули статусу юридичної особи (з дня їх державної реєстрації – ч. 4 ст. 87 ЦК) і право участі в діяльності яких як учасників підтверджене відповідним документом (акцією в АТ, рішенням зборів учасників або статутом ТОВ, установчим договором повного товариства тощо).*

Поряд із фізичними та юридичними особами особливу роль у корпоративних відносинах відіграє *держава як акціонер*. У процесі приватизації в Україні було створено велику кількість ВАТ, у статутному капіталі яких збереглася частка державного майна. Такі товариства мають певні особливості, зумовлені як наявністю у складі акціонерів держави, так і розміром державної частки. Відповідно до ст. 168 ГК корпоративні права держави здійснюються визначеними законом центральними органами виконавчої влади та уповноваженими особами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Держава виступає у корпоративних правовідносинах і як суб'єкт державного (правового) регулювання, і як безпосередній учасник (акціонер) в особі спеціально уповноважених органів та їх посадових осіб.

Управління державними корпоративними правами здійснює уповноважена особа на підставі чинного законодавства та договору (доручення чи довірчого управління) у порядку, встановленому законом. Держава виступає в даному випадку як суб'єкт корпоративних правовідносин. У випадку участі представника ДКЦПФР при проведенні реєстрації акціонерів його не можна вважати суб'єктом корпоративних відносин, оскільки він не є учасником товариства. Тому, не слід ототожнювати відносини щодо контролю за дотриманням корпоративного законодавства із самими корпоративними правовідносинами.

Здатність *іноземного громадянина* набувати статусу учасника господарського товариства визначається особистим законом цього громадянина. Відповідно до ч.1 ст.16 Закону України від 23.06.05 р. «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV особистий закон фізичної особи визначається за його громадянством.[1] Зміст корпоративних прав визначається за правом країни, до якої належить юридична особа. Відповідно до ч. 1 ст. 25 цього Закону особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи.

[1] Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні: навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. ВербаСидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 412 с.

Як зазначається у п. 6.1. Рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», діяльність акціонерного товариства, зареєстрованого в Україні як юридичної особи, відносини між акціонерним товариством і акціонерами, а також між акціонерами цього товариства з приводу діяльності останнього регулюються виключно законами та іншими нормативно-правовими актами України. У разі укладення акціонерами – іноземними юридичними або фізичними особами – угоди (правочину) про підпорядкування відносин між акціонерами, а також між акціонерами і акціонерним товариством з приводу діяльності товариства, іноземному праву, такий правочин є нікчемним. Відносини між засновниками (учасниками) господарського товариства з приводу його створення, формування його органів, визначення компетенції цих органів, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах регулюються положеннями ЦК України та Закону України «Про господарські товариства». За своїм змістом ці норми є імперативними, а їх недотримання порушує публічний порядок.

Отже, участь державної установи в корпоративних правовідносинах можлива тоді, коли до статутного капіталу передаються майнові права, зокрема, право користування, розпорядження (наприклад, результати інтелектуальної чи творчої діяльності, матеріальні чи нематеріальні блага тощо). Підтвердженням цього є, зокрема, і постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 22.04.2003 р. У ній йдеться про те, що внесок Інституту НАН України до статутного фонду ТОВ у вигляді майнових прав не суперечить вимогам закону, оскільки останнім заборонено використовувати для формування статутного фонду бюджетні кошти, а також кошти, одержані у кредит та під заставу.

Пунктом 3 ч. 1 ст. 32 ЦК передбачено право неповнолітньої особи (віком від 14 до 18 років) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і яка бажає

займатись підприємницькою діяльністю, за наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки (частини 3, 4 ст. 35 ЦК). Отже, *неповнолітні особи можуть виступати суб'єктом корпоративних правовідносин*, але самотійно реалізувати свої права вони з наведених вище підстав не зможуть, їх представниками будуть виступати їх батьки (усиновлювачі), піклувальники.

Отже, *учасники господарських товариств* - це особи (фізичні чи юридичні, інші суб'єкти цивільного права), яким належать корпоративні права щодо товариства, включаючи право на частку в його статутному фонді, що підтверджується відповідними документами. Поряд із тим, учасник може і не бути засновником товариства, а набути корпоративних прав внаслідок укладання різноманітних договорів (правочинів).

Засновниками слід вважати тих осіб (фізичних чи юридичних, а також інших суб'єктів цивільного права), які здійснюють спільну діяльність по створенню господарського товариства і прийняли рішення про затвердження його установчих документів, а також передали певне майно (майнові права) до його статутного фонду.

ВИСНОВКИ :

Навчальна дисципліна «Корпоративне право» є професійно-орієнтованою дисципліною, предметом вивчення якої є цивільно-правовий інститут корпоративних відносин, який входить до предмета регулювання цивільного права, але особливості цих суспільних відносин визначають їх внутрішню диференціацію і потребують відповідного правового аналізу і регулювання.

У лекції розглянуті окремі теоретичні питання корпоративного права, положення чинного корпоративного законодавства. Студентам магістратури слід чітко засвоїти основні положення корпоративного права, яке регулює правовідносини, цивільні за своєю сутністю, в основі яких лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що володіють ознаками юридичних осіб, змістом яких є так звані корпоративні права, та які виникають на підставі певних юридичних фактів, а саме: участі в установчому договорі, вступі в кооператив, придбанні права власності на частку, акції тощо.

Семінарське заняття до теми 1 «Поняття та предмет корпоративного права.»

План

1. Поняття, предмет, метод корпоративного права.
2. Принципи корпоративного права.
3. Корпоративні відносини та їх особливості. Підстави виникнення корпоративних правовідносин.
4. Суб'єкти корпоративних відносин, їх права та обов'язки.
5. Поняття і види джерел корпоративного права.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: поняття, предмет корпоративного права, метод корпоративного права, принципи корпоративного права, корпоративні відносини, підстави виникнення корпоративних правовідносин, суб'єкти корпоративних відносин, поняття і види джерел корпоративного права.